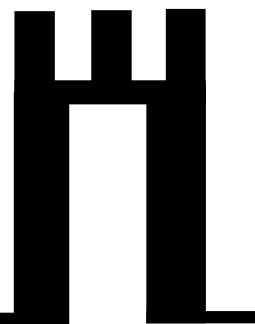

hláská

ročník XXXI, 2020, č. 3

Zaniklá tvrz v Kožlí

Jakub Vazač – Jan Vazač

Obec Kožlí (okr. Havlíčkův Brod) leží zhruba 3 kilometry jihozápadně od Ledče nad Sázavou v nadmořské výšce 446 m. Katastr vsi zabírá část rozlehlé, mírně zvlněné planiny, která počíná na jihovýchodě pod masivem vrchu Melechov (715 m n. m.) a pozvolna klesá k severozápadu, kde ji ukončuje soutok řeky Sázavy, obtékající planinu na severovýchodě, s řekou Želivkou, lemující planinu na jihozápadě.¹⁾

Historie

Kdy a kým byla ves Kožlí založena a jakým způsobem vznikl zdejší zemanský statek, nevíme. Pravidelné vytyčení vsi podél obdélné návsi mohlo proběhnout nejdříve kolem poloviny 13. století, kdy již na blízkém želivském klášterství existovaly německými kolonisty založené vsi, vyměřené na lány. Píše se o nich ve smlouvě z roku 1252, v níž se humpolecký mincmistr Jindřich zavázal vyšehradské kapitule, že na části kapitulního Svatavina újezdu, sousedícího s Kožlí, založí vesnice lokované stejným způsobem.²⁾

Poprvé se Kožlí zmiňuje roku 1352 v registru papežských desátků odváděných z pražské diecéze. Tehdy bylo z tamního kostela, náležejícího k Štěpánovskému děkanátu, odvedeno 9 grošů.³⁾ Při tomto svatostánku, zasvěceném Proměnění Páně, mohl, čistě hypoteticky, stát původní dvorec zemanů z Kožlí.

Prvním známým držitelem vsi byl Leo čili Lev z „Kozle“, který v roce 1370 jmenoval nového faráře ke koželskému kostelu.⁴⁾ Tomuto zemanovi je na základě dobových analogií přisuzováno založení koželské tvrze. O šestnáct let později, roku 1386, bylo v Čáslavi dne 9. března svoláno, že v Chlístovickách (Chlístovicích u Kutné Hory?) zemřel jistý Marzanek. Při následném dědickém řízení byl během května a června roku 1386 řešen spor mezi Zdeňkou (Zdeňkem?) z Chlístovic a Janem z „Kozle“ o právo na 33 hřiven stříbra. Ve sporu vystupoval i Bohuněk řečený Kozlík, jehož predikát se nám v tomto případě nedochoval,⁵⁾ avšak zcela jistě se jednalo o zemana s kohoutem ve znaku⁶⁾ původem ze středočeských Hvozdic u Benešova, jenž roku 1377 zakoupil Drahobudice u Zásmyku na Kolínsku, po nichž se následně psal.⁷⁾

Bohuněk Kozlík z Drahobudic se nejvíce proslavil tím, že patřil mezi stoupence krále Václava IV., s nimiž roku 1399 uzavřela příměří odbojná panská jednota.⁸⁾ V panovníkově přízni však byl již před tímto datem, neboť roku 1394 vystupuje jako králem jmenovaný správce kláštera v Kladruších, z nějž chtěl Václav IV. vytvořit nové biskupství. Bohuněk Kozlík se v této funkci psal po námi popísané vsi Kožlí – Kozle,⁹⁾ v níž vlastnil, jak bude dále uvedeno, přinejmenším část podacího práva ke koželskému kostelu.

Další skromné zprávy o Kožlí se týkají jmenování tamních farářů. V letech 1408¹⁰⁾ a 1411 ke koželskému kostelu podávali faráře Bohuslav z „Kozle“ s Bohuňkem Kozlíkem z Drahobudic, v letech 1414 a 1415 již jen Bohuslav z „Kozle“ (1414 de Kozla).¹¹⁾

Bohuslav byl jedním ze sta šlechticů Čáslavského kraje podepisujících roku 1415 stížní list proti upálení mistra Jana Husa.¹²⁾ V roce 1440 se Bohuslav spolu s dalším koželským zemanem Heřmanem zúčastnil sněmu v Čáslavi,¹³⁾ avšak není jisté, zda se již nejednalo o jeho stejnojmenného nástupce, snad syna. Naposledy se zeman Bohuslav z „Kozle“ připomíná v letech 1455 a 1458 jako ručitel při právních aktech souvisejících s panstvím pánů z Hradce, které jako poručník hradských sirotků spravoval Arnošt z Leskovce, vlastník blízkého Humpolce.¹⁴⁾

V souvislosti s rokem 1440 zmíněný Heřman z „Kozle“ nejčastěji vystupuje v listinách pánů z Ledče nad Sázavou. Například 16. dubna a 19. května roku 1442 Heřman stvrdil Mikuláši mladšímu a Mikuláši staršímu z Ledče listiny zaručující ledečským měšťanům právo volné odúmrti.¹⁵⁾ Na zmíněné listině ze 16. dubna 1442 přivěšená Heřmanova pečeť se štítem z jedné poloviny zamřížovaným představuje nejstarší dochované zobrazení erbu zemanů z Kožlí.¹⁶⁾

16. června 1442 Mikeš Voříšek z „Kozle“ se svou ženou Janou před radou Nového Města pražského vrátil zemanovi Heřmanovi z „Kozle“, svému pánovi, jeho purkrejtní dvůr, s tím, že jej nedokázal ani osadit, natož spravovat. Heřman jim vyšel vstříc a nabídl jim, že dostaví-li se na svátek sv. Jakuba většího do Kožlí, mohou dvůr komukoliv prodat a peníze si nechat. Nestane-li se tak, Heřman dvůr převezme.¹⁷⁾ Zkomolením tohoto údaje se do literatury

dostal často opakovaný nesmysl, že se v tomto roce uvádí koželský dvůr jako Heřmanovo sídlo.¹⁸⁾

Poslední zmínka o Heřmanovi z „Kožlé“ je na listině z roku 1460, v níž Jan z Říčan a z Ledče přenechal ledečským měšťanům mýto vybírané na městském mostě, s tím, že jej Ledecští museli udržovat.¹⁹⁾

Za Heřmanova či Bohuslavova syna je považován zeman Čeněk z Kožlí, straník zemského správce Jiřího z Poděbrad, s nímž roku 1450 dobyl hrad (Zbořený) Kostelec, vlastněný Jiříkovým odpůrcem Kunešem Rožkošem z Dubé. Svědčí o tom odpovědný list Jindřicha z Ledče adresovaný Oldřichovi II. z Rožmberka, vůdci protipoděbradské Strakonické jednoty, který Čeněk spolu s dalšími čtyřmi šlechtici podepsal „v poli u Kostelce nad Sázavou“ dne 22. května 1450, den před dobytím kosteleckého hradu.²⁰⁾ Roku 1474 ještě Čeněk potvrdil listinu Jana z Říčan a z Ledče, a pak se již v písemných pramenech více nevyskytuje.²¹⁾ Úplně posledním zemanem z Kožlí by měl být jistý Bernard, údajně připomínaný roku 1495.²²⁾

Znovu se ves Kožlí (Kožly) v písemnostech objevila roku 1545, kdy byla Markétou Leděčskou z Říčan zapsána do obnovených zemských desek jako součást ledečského panství. Nejpozději před tímto datem byla tvrz v Kožlí opuštěná, neboť po připojení k většímu ledečskému dominiu ztratila svou správní a sídelní funkci. Fakt, že v jinak podrobném zápisu z roku 1545 pustá koželská tvrz chybí, vypovídá o tom, že k jejímu zániku došlo mnohem dříve, o čemž svědčí i na tvrzišti náhodně nalezené zlomky kachlí, uložené v ledečském Městském muzeu, které lze s opatrností datovat do 15. století.²³⁾

S ledečským panstvím ves Kožlí sdílela další osudy až do zrušení poddanství roku 1848 a do zániku patrimoniální správy roku 1850, kdy vznikla samostatná obec. Výjimku tvořila malá část vsi, kterou Markéta z Říčan zapsala ke statku v nedalekých Hněvkovicích.²⁴⁾

Popis tvrže

O tvrzi v Kožlí nemáme žádné dobové zprávy. Poprvé se o ní dozvídáme až díky mapě mapě stabilního katastru z roku 1838.²⁵⁾ Tvrziště zaznamenaly také další mapy zhotovené v letech 1850–1851 v rámci II. vojenského mapování²⁶⁾ a roku 1878 v rámci III. vojenského mapování.²⁷⁾ Vysunuta z jihozápadního volného nároží koželské návsi je na nich zakreslena přibližně oválná luční parcela č. 122 o průměru zhruba 60 m, v jejíž severovýchodní části jsou vloženy dvě drobné parcely políček(?). Ve středu tohoto oválu, zřejmě znázorňujícího příkop, se nalézá přibližně čtvercový útvar o stranách cca 30 x 30 m. Ten se skládá z přibližně 5 m široké parcely č. 121, tvarem nejspíše kopírující pozůstatek vnitřního valu, která na jihu, západě a částečně i na severu obklopuje čtverhrannou parcelu č. 120, jež je patrně centrálním pahorkem tvrziště. Příkopy (parc. č. 122) byly široké cca 10–15 metrů.²⁸⁾

Tvrz využívala svažující se terén, který na jihu pozvolna klesá do údolí řeky Želivky, a na severozápadě spadá do mělkého údolí bezejmenného potoka pramenícího v centru vsi. I. vojenského mapování z let 1764–1768 na tomto potoce zachycuje ne zcela přesně tři rybníky, přičemž druhý rybník po proudu, zvaný Dolní (par. č. 112), sloužil k ochraně severovýchodní strany tvrziště a pravděpodobně i k napájení tvrzního příkopu. Třetí rybník po proudu, chrání

Obr. 1: Císařský otisk mapy stabilního katastru z r. 1838. Tvrziště se nachází v levém dolním rohu (citace v pozn. 25).

tvrz od západu, v 19. století připomínal již jen zalomený průběh cesty vedoucí ke tvrzišti, kopírující tvar někdejší hráze²⁹⁾ (obr. 1).

Nedlouho po dokončení těchto map do Kožlí zavítal August Sedláček, který ve svých Hradech jako první koželské tvrziště stručně popsal: „tvrz stávala u jihozápadního konce vesnice. Na místě tom jest pole do čtverhranu a okolo luční příkopy“.³⁰⁾

Podle sdělení obyvatel Kožlí bylo celé tvrziště nejpozději v polovině 20. století zarovnáno a upraveno na pole s jediným parcelním číslem 120, což potvrzuje letecká mapa z roku 1946.³¹⁾ Přesto tvořilo až o 1 m nad okolní terén vystupující terénní stupeň, zaznamenaný na mapě z roku 1958.³²⁾ Při scelování polí ve 2. polovině 20. století bylo někdejší tvrziště rozpůleno a přiděleno ke dvěma na jihu přiléhajícím lánům. I přes intenzivní hospodaření na těchto polnostech však bylo tvrziště díky vegetačním příznakům dobře rozpoznatelné letecky (obr. 2).

Obr. 2: Tvrziště znatelné díky vegetačním příznakům před jeho narušením novou výstavbou v popředí, za ním Dolní rybník (výřez z fotokopie leteckého snímku Kožlí pořázeného Aeroklubem Hosín před r. 2000).

S tímto stavem však nesouhlasí popis koželského tvrziště v šestém dílu Hradů nakladatelství Svoboda z roku 1989, kde se doslova píše: „Jižně od dolního rybníka je za loukou v poli dosud znatelný nízký val kolem okrouhlého tvrziště“.³³⁾ Snad autoři místy sporné publikace čerpali z nějakého staršího pramene. Autorům Encyklopedie tvrzí z roku 2000 tvrz v Kožlí (okr. Havlíčkův Brod) zcela unikla.³⁴⁾

Obr. 3: Zemědělské budovy v místě tvrze od jihu (foto Jan Vazač 2018).

Obr. 4: Dolní rybník chránící tvrz od severovýchodu (foto Jan Vazač 2018).

Díky porevolučnímu konci kolektivního hospodaření a restitucím se někdejšího tvrziště znovu ujal soukromý zemědělec, jenž na něm od roku 2001 počal stavět, zřejmě bez archeologického dozoru, komplex zemědělských budov (obr. 3).

Z opevnění tvrze se tak do dnešního dne dochoval jen Dolní rybník (obr. 4), zkomolený tvar parcely někdejšího příkopu, zalomený průběh cesty ke tvrzišti připomínající někdejší třetí rybník a dosud u pamětníků živý místní název „V příkopech“.

Shrnutí a závěr

Již se asi nedozvíme, zdali tvrz v Kožlí tvořila v okolí běžná obytná věž, anebo soubor několika staveb, ledaže by se našel její popis či vyobrazení. Přesto lze mít za to, že na přibližně čtvercovém půdorysu větších rozměrů existovalo více objektů. Také možnost archeologických nálezů je díky razantním terénním zásahům omezena jen na náhodné objevy. Koželská tvrz se bohužel stala jedním z mnoha míst, jejichž suma poznání se téměř úplně uzavřela.

Poznámky: 1) Soutok řek Želivky a Sázavy je od Kožlí vzdálen zhruba 15 km severozápadně. 2) Šebánek, J. – Dušková, S. (ed.): *Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae IV/1*. Praha 1962, s. 435–437. 3) Tomek, V. V. (ed.): *Registra desátků papežských z diecezí pražské*. Praha 1873, s. 57. 4) Tingl, F. A. (ed.): *Libri confirmationum ad beneficia ecclesiastica pragensis per archidioecesim II*. Praha 1868, s. 22. 5) Friedrich, G. (ed.): *První kniha provolací desk dvorských z let 1380–1394*. In: *Archiv český XXXI*. Praha 1921, s. 234. 6) Sedláček, A.: *Českomoravská heraldika II, část zvláštní*. Praha 1925, s. 59. 7) Sedláček, A.: *Hrady, zámky a tvrze Království českého XII*. Praha 1900, s. 246. 8) Citace v pozn. 5, s. 61–65. 9) Tingl, F. A. (ed.): *Libri confirmationum ad beneficia ecclesiastica pragensis per archidioecesim V*. Praha 1865, s. 186. 10) Emler, J. (ed.): *Libri confirmationum ad beneficia ecclesiastica pragensis per archidioecesim VI*. Praha 1883, s. 244. 11) Emler, J. (ed.): *Libri confirmationum ad beneficia ecclesiastica pragensis per archidioecesim VII*. Praha 1886, s. 67, 102, 163. 12) Palacký, F. (ed.): *Akta veřejná i sněmovní*. In: *Archiv český III*. Praha 1844, s. 188. 13) Palacký, F. (ed.): *Sněmovní věci české od r. 1440 do 1446*. In: *Archiv český I*. Praha 1840, s. 256. 14) Tischer, F. (ed.): *Listiny jindřichohradecké z let 1388–1529*. In: *Archiv český IX*. Praha 1889, s. 302, 308. 15) Haas, A. (ed.): *Privilegia nekrálovských měst českých z let 1232–1452*. In: *Codex iuris municipalis regni Bohemiae IV/1*. Praha 1954, s. 393–395. 16) Citace v pozn. 6, s. 153. 17) Teige, J. (ed.): *Zprávy o statcích a přech venkovských z archivu města Prahy A–K*. In: *Archiv český XXVI*. Praha 1909, s. 552–553. 18) Například Kolektiv: *Hrady, zámky a tvrze v Čechách, na Moravě a Slezsku VI*. Praha 1989, s. 224–225. 19) Haas, A. (ed.): *Privilegia nekrálovských měst českých z let 1453–1500*. In: *Codex iuris municipalis regni Bohemiae IV/2*. Praha 1960, s. 45–47. 20) Rynešová, B. – Pelikán, J. (ed.): *Listář a listinář Oldřicha z Rožmberka IV*. Praha 1954, s. 219. 21) Citace v pozn. 7, s. 98, 116. 22) Citace v pozn. 18, s. 225. 23) Pleva, F.: *Toulky Vrchovinou*. 2. vydání. Pelhřimov 2007, s. 133. 24) Citace v pozn. 7, s. 116, 203. 25) <http://archivnimapy.cuzk.cz> – katastr Kožlí. 26) <http://oldmaps.geolab.cz> – map. list č. O 11 VI. 27) <http://oldmaps.geolab.cz> – map. list č. 4154-2. 28) Citace v pozn. 25. 29) <http://oldmaps.geolab.cz> – map. list č. 180. 30) Citace v pozn. 7, s. 115. 31) <http://historickemapy.cuzk.cz>. 32) <http://archivnimapy.cuzk.cz> – katastr Kožlí, 1 : 10 000. 33) Citace v pozn. 18, s. 225. 34) Kolektiv: *Encyklopedie českých tvrzí II*. Praha 2000.

Dvě šlechtická sídla jménem Makov na Klatovsku

Petr Rožmberský

V klatovském okrese se nachází či spíše nacházely dvě lokality jménem Makov. Některé z nejstarších zpráv se nutně nemusí týkat vsi Makova (u Měcholup, Předslavi a Němčic), i když je to velmi pravděpodobné. Druhá lokalita jménem Makov se až do 20. století ve formě emfiteutizovaného poplužního dvora nalézala 18,5 km jižně vzdušnou čarou od prvního Makova, na katastru Nemilkova.

Makov u Měcholup

V berním rejstříku Plzeňského kraje z roku 1379 nacházíme velmi stručný zápis: Makov rozdělený. Díl Janův a Buškův dvě svobodná popluží.¹⁾ Minimálně tu tedy byly dva vladcké poplužní dvory. V roce 1383 probíhal spor mezi Zdeborem Larvou ze Štítar a Sezemou Hrotem ze Štítar z jedné, a sirotky po Drslavovi Charvátovi z Makova o poplužní dvůr, tři poddanské dvory a polovici mlýna s příslušenstvím, který skončil finančním vyrovnáním.²⁾

Poznáváme třetí poplužní dvůr a ves (její část) a existenci mlýna, který napovídá, že jde o Makov u Měcholup (viz dále).

Potom dlouho o Makovu nic nevíme. Až ze sporu Václava Chlumčanského s Bernardem Barchancem z Baršov na Měcholupech poznáváme majitele Makova. Chlumčanský roku 1525 žaloval na Barchance, že v jeho lesích za vsí Makovem lovil zajíce. Spor trval až do roku 1532. Ze sporu se dozvídáme, že Václav Chlumčanský získal Makov od svého tchána Jana Steblence z Draškova („Makova ves celú a dvory kmetcí s platy, dědinami, lukami, lesy, potoky, rybníky, rybníky i se vším příslušenstvím“).³⁾

V roce 1542 byl do obnovených desek zemských vložen zápis o tom, že bratři Jan a Petr Chlumčanští z Přestavlk, synové již zemřelého Václava Chlumčanského z Přestavlk přiznávají, že jejich otec před shořením desek zemských prodal roku 1536 taktéž již zemřelému Volfovi Sedleckému z Újezdce „Makovo“ ves celou a poddanské dvory s příslušenstvím, „co tam má“, za 405 kop, což teď vkládá do obnovených desek Volfovým synům Adamovi a Kryštofovi Sedleckým z Újezdce.⁴⁾ Obrat „co tam má“ naznačuje, že tam mohl být alespoň jeden poplužní dvůr jiného majitele. Chlumčanští evidentně v Makově rezidenční poplužní dvůr neměli – sídlili v 10 km vzdáleném Újezdě⁵⁾ (u Horšic, okr. Plzeň-jih).

Další zprávu o Makově máme z roku 1537, kdy byl purkrabím na Horšovském Týně Jan z Makova.⁶⁾ Mohl by to být právě držitel hypotetického poplužního dvora v Makově, ale i někdo z nemilkovského Makova, nebo z dalších Makovů – u Litomyšle a u Tábora.

Při dělení bratrů Adama a Kryštofa Sedleckých obdržel Adam několik různých statků, Kryštof statek Měcholupy. Kryštof měl syny Sezemu, Volfa a Viléma. Sezema a Volf zdělili po otci po polovině Měcholup.⁷⁾ Třetí syn Vilém zřejmě obdržel Makov – v roce 1589 seděl na Makově.⁸⁾ Vlastnil ho ještě roku 1620, kdy odvedl berni z 11 poddaných, ovčáckého mistra a pacholka a ze dvou mlýnských kol.⁹⁾ Dědil po něm starší syn Sezema Sedlecký z Újezdce. Měl jedinou dceru Ludmilu Saloménu, provdanou za Jana Vladislava Běšína. Makov ujala roku 1677.¹⁰⁾

Z roku 1651 se dochoval soupis osob podle víry (nad 10 let) na statku Makov. Vyhotovil jej Sezima Sedlecký z Újezdce a na Makově jakožto majitel (39 let) Jeho rodinu tvořily jeho manželka Kateřina Nabka rozená z Kokořova (36 let), dcera Ludmila Saloména (13), jeho sestry Dorota (43) a Magdaléna (40) a sestra jeho manželky Markéta z Kokořova (42 let). V jeho službě byli lokaj s manželkou a dcerou, pacholek, kočí, pohůnek, sládek, dva muži s manželkami a dva muži bez manželek bez označení profese. Ve službě jeho manželky byly dvě komorné, kuchařka, šafářka a čtyři děvečky. Ve vsi Makově žilo sedm rodin (v tom dva podruzi, ovčácký pacholek a pastýř), v Petrovičkách k Makovu náležely čtyři rodiny a v Třebišově také čtyři rodiny.¹¹⁾

Sedlečtí z Újezdce si tedy po nabytí vsi Makova v ní zřídili rezidenci a režijní hospodářství. Mohlo se to stát dvěma způsoby – buď koupí hypotetického poplužního dvora se sídlem snad Jana z Makova (viz výše), nebo zrušením několika poddanských dvorů a připojením jejich pozemků k nově vybudovanému poplužnímu dvoru se sídlem. K roku 1654 poznáváme prostřednictvím berní ruly rozsah

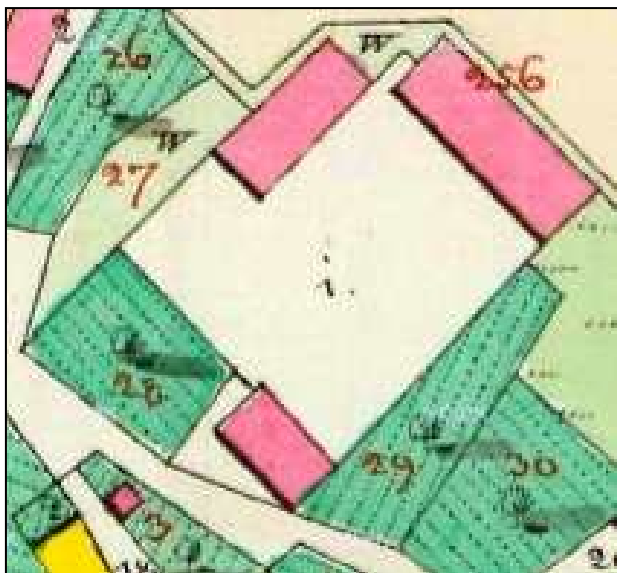
makovského statku „Sazimy“ Sedleckého. Rustikál byl tvořen vsí Makovem (jeden sedlák, dva chalupníci a jeden „zahradník“), částí vsi Petrovičky (tři sedláci a jedna pustá selská usedlost) a částí vsi Třebišov (čtyři sedláci).¹²⁾

Z tohoto období již máme k dispozici matriční zápisy. Mimo jmenovaných osob je připomínán v letech 1643, 1664 a 1671 při křtech z Makova jako kmotr urozený a statečný rytíř pan Adam Sedlecký.¹³⁾ Tento vzdálenější příbuzný snad také žil v Makově. Mimo jmenovaných služebníků matriky zachytily v Makově k roku 1649 hejtmána Zikmunda a písaře Michla (písař Michal připomenut již roku 1643), v letech 1660 a 1669 kuchaře, nebo k roku 1650 mlynáře.¹⁴⁾

Uvádí se, že jediná dcera Sezemy Sedleckého Ludmila Saloména provdaná Běšínová ujala statek Makov roku 1677 (viz výše). Ovšem už v roce 1676 byli jako kmotři zapsáni Ludmila Běšínová rozená Sedlecká „a na Makově“ a její manžel jako Jan Běšín z Běšin „na Makově“.¹⁵⁾ Již v roce 1674 měla Ludmila problémy – soudní posel nechal žalobu na statku Makově (položil ji na stůl), „poněvadž se táž paní Běšínová přede mnou skrejvala“.¹⁶⁾ Podle revizitace berní ruly v roce 1676 byl držitelem statku Makov Adam Humprecht Koc z Dobře,¹⁷⁾ ovšem jak uvidíme dále, stal se jím až později.

V letech 1677–1679 se Ludmila Saloména Běšínová rozená Sedlecká z Újezdce tak zadlužila, že byl posledně uvedeného roku nařízen soudní odhad jejího majetku – statku Makova. Byl tvořen tvrzí Makovem, která byla „na díle ode zdi a větším dílem ode dřeva vystavěná, v ní se nachází 5 pokojův k topení, komory, dva sklepy klenuté suché, též kuchyně klenutá, sklep podzemní. Táž tvrz jest vnově vystavěná, šindelem pobitá, šacuje se spolu s zahrádkou při ní kořennou a včelníkem za 400 kop míšeňských grošů“.¹⁸⁾ Znamená to tedy, že se ještě ve druhé polovině 17. století stavěly tvrze převážně roubené (určité patro). V přízemí byly dvě klenuté místnosti („suché sklepy“) a klenutá kuchyně.

Dalším majetkem Ludmily Salomény Běšínové byl dvůr Makov, „v něm ratejna, marštale pro koně i hovězí dobytek, chlívky pro skot sviňský, stodola od kamene o 2 mlatech, to vše došky a na díle šindelem přikryté, na place jest studnice a zahrádka pro košťály a turky, šacuje se týž dvůr i s nádobím hospodářským k tomu přináležejícím za 500 kop“. Následuje pivovar „na díle od kamene, ostatek ode dřeva vystavěný, šindelnou střechou přikrytý, hvozď, sladovna, pánev měděná zánovní, též s nádobím pivovarským k tomu přináležejícím, i s chalupou v níž sládek zůstává, acuje se za 320 kop“. Ovčín „ode dřeva veliké oprávký potřebující, došky přikrytý“ (50 kop; je v něm 45 bahnic, 8 zubáků, 3 berani, jahrlinků), mlýn o jednom kole a jedné stoupě, šest zaječích tenat, zahrada za stodolou „v níž něco stromová ovocného, ostatek pro vaření se užívá“ (60 kop), štěpnička nade vsí (35 kop). Ve vsi je výsadní krčma, „šacuje se šenk piva“ za 200 kop. Dále oceněno obilí ve slámě a také hrách a „rejže“, hospodářská zvířata (4 klisny, 14 krav, jalovice, volek, 6 sviní, kanec, roční sviňka, pūletní prasák), chmelnice, rybníky, potoky, čtyři poddaní hospodáři, podružská chalupa a pustá chalupa v Makově. K makovskému dvoru patřily čtyři a třičtvrti lánu polí a třičtvrti lánu luk (lán za 400 kop) a les Ptín (provazec 2 kopy). Dále k makovskému statku náleželo pusté místo ve vsi Petrovičkách, kde býval panský dvůr a nachází se něko-

Poplužní dvůr ve vsi Makov u Měcholup na císařském otisku mapy stabilního katastru z r. 1837 (citace v pozn. 28).

lik stromů a rybníček, a také pole a louky náležející k tomu dvorci, a čtyři poddaní, výsadní krčma (šacuje se ten pivní šenk za 200 kop). Naposledy k makovskému statku náležel dvorec v Třebíšově „v něm ratejna, síně, kuchyně klenutá, řezárna, chlév kravský, stodola o 1 mlatě, studnice na place, sádek za stodolou, šacuje se za 180 kop. V témž dvorci 2 krávy, 4 jalovičky“. Patřilo k němu třičtvrti lánu polí (lán má 13 a sedm osmin provazce, počítá se za 400 kop), čtvrt lánu luk a lán porostlín. V Třebíšově patřili k makovskému statku tři poddaní.¹⁹⁾

Ludmile Saloméňe byly započítány i výlohy spojené s odhadem a další úřední škody a výdaje. Odhad se stal „k pravému právu dědickému“ největšího věřitele, Teodorovi Mulcerovi z Rosenthalu na Psářích (okr. Praha-západ), od něhož si půjčila roku 1678 6000 zlatých na šestiprocentní úrok, za což ručila statkem Makov. Následovala exekuce.²⁰⁾

Pro Augusta Sedláčka byla tvrz nově vzniklá v 17. století moc mladá a proto nebyl v jeho Hradech Makov uveden pod samostatným heslem.²¹⁾ Hradý nakladatelství Svoboda tvrdí, že ve vsi byl na počátku 17. století postaven malý renesanční zámek, o jehož podobě se však zprávy nedochovaly. Prý jej roku 1671 získal Jan Ladislav Běšín „z Běšína“ sňatkem s Ludmilou Saloméňou Sedleckou a roku 1697 ho prodal řádu maltézských rytířů, kteří připojili Makov ke statku Měcholupy.²²⁾ Již víme, že o jeho podobě se zprávy dochovaly a ani ostatní údaje nejsou přesvědčivé.

Nový majitel, Teodor Mulcer z Rosenthalu, nejspíše brzy statek Makov odprodal. Zda jej koupil Jan Běšín, je nepravděpodobné – kdyby měl příslušné prostředky, mohl uhradit dluhy své manželky, což by jistě přišlo levněji. Roku 1681 je zaznamenán Adam Humprecht Fortunát Koc z Dobrše na Měcholupech a Makově²³⁾ – zřejmě získal Makov od Teodora Mulcera.

Sedláček říká, že v držení Měcholup a Makova byli Kocové z Dobrše až do roku 1692, kdy je směnili s hrabětem z Morzinu za statek Čachrov. Měcholupy s připojeným Makovem pak v roce 1696 získali maltézští rytíři sv. Jana.²⁴⁾ Osvětlit by mohly toto období matriční zápisy, avšak první kniha německých matrik končí rokem

Makov u Měcholup čp. 5 v r. 2015. Pohled na jižní nároží (<https://mapy.cz – panorama>).

Makov u Měcholup čp. 5 v r. 2015. Pohled na jihozápadní průčelí (<https://mapy.cz – panorama>).

1673 a druhá začíná až rokem 1690. Podobně předslavská matrika začíná až rokem 1692. Každopádně v nich do roku 1697 není uveden ani Jan Ladislav Běšín, ani jiný majitel Makova.²⁵⁾

Makov již nikdy nenabyl samostatnosti. Zdejší šlechtické sídlo přestalo být obydlím vrchnosti a jako prosté obytné patrové stavení ve dvoře ho připomíná popis měcholupského statku z roku 1719. Potom byl objekt v držení Jednotného zemědělského družstva a sloužil potřebám.²⁶⁾ Encyklopedie tvrdí jej neuvádí.²⁷⁾

Na základě historických map je možné bývalé panské sídlo přesně lokalizovat. Z map stabilního katastru z roku 1837 víme, že poplužní dvůr měl číslo stavební parcely 1 a čp. 5.²⁸⁾ V rámci dvora měl obytnou funkci objekt v jižním rohu dvora, jak vidíme například na III. vojenském mapování z roku 1879,²⁹⁾ který dodnes nese čp. 5. Je to přízemní obydlené obdélné stavení (případné patro mohlo být sneseno; žádný patrový objekt se ve dvoře nenachází), jehož jihozápadní průčelí se asi uprostřed své délky lomí ve velice tupém úhlu. V jihovýchodní části průčelí je pouze vstupní otvor, v severozápadní části průčelí jsou tři okenní otvory; nad a pod dvěma se projevují snad zbytky lizén. K jeho severozápadnímu štítu je přiloužena novostavba. Další informace by mohl přinést stavebně-historický průzkum.

Makov u Nemilkova

Z druhého Makova zbylo dnes jen rozcestí Makov a poloha Na Makově, asi 2 km severně od Nemilkova, na styku katastrů Nemilkov, Javoří a Malonice. Jde o zaniklou ves a pak poplužní dvůr. Tento dvůr existoval ještě na počátku 20. století.³⁰⁾

Z roku 1412 máme zvláštní zprávu. Tehdy si měnili místo farářů v Dnešicích (okr. Plzeň-jih) a Rakovníku. V případě Dnešic s tím vyslovil souhlas tamní patron, opat kladubského kláštera; v případě Rakovníka souhlasili urození páni Vintř z Kadova seděním v Makově, Racek ze Žihobce a Mikuláš z Rakovníka.³¹⁾ Co měli tito dva západočeští šlechtici společného s královským městem Rakovníkem? Nic – jde o omyl v zápisu a místo Rakovník mělo stát Bukovník – Vintř z Kadova (bez uvedení sedění) vykonával patronátní právo v Bukovníku spolu s Purkartem z Žihobce, M. Jakubem z Žihobce a Janem Světnicí již v roce 1403³²⁾ a také ještě roku 1414, spolu s Mikšíkem z Bukovníka (tj. výše uvedený Mikuláš z „Rakovníka“), opět bez uvedení sedění.³³⁾ Bukovník u Žihobce je ovšem od nemilkovského Makova vzdálen 23 km, od Makova u Měcholup dokonce 32 km. Že Vintř z Kadova roku 1412 držel Makov (neuveďeno který), se dostalo i do literatury.³⁴⁾

Patrony bývali šlechtici, mající v příslušné farnosti pozemkový majetek. U žihobců vladků je to zřejmé – Žihobce s Bukovníkem sousedí. O Vintřovi z Kadova víme, že roku 1406 byl jako jeden z patronů v Žihobcích zapsán jako Vintř z Žihobce seděním v Kadově a M. Jakub a Racek z Žihobce byli jeho bratry.³⁵⁾ Vintř z Kadova byl roku 1414 purkrabím na Kasejovicích a v letech 1418–1420 purkrabím na Lnářích (obě lokality blízké Kadovu). Ze stejného rodu jako Vintř byl Mistr Jakub z Žihobce, který v roce 1393 držel Kadovu blízko Málkov.³⁶⁾ A tady se vkrádá domněnka: nemohl autor zápisu, který (zřejmě pod vlivem) popletl Rakovník s Bukovníkem poplést také Makov s Málkovem? V Málkově mohl Vintř „sedět“ na zboží, které dříve měl jeho bratr; bratři mohli žít v nedílu, a proto byl Vintř spolupatronem i v Žihobcích a Bukovníku.

Snad tento exkurs vyvrátil možnost, že bychom měli zprávu o nemilkovském Makově z předhusitských dob, o němž je minimum zpráv i po náboženských válkách; první zprávy jsme zachytili až z průběhu třicetileté války.

Při pobělohorských konfiskacích byl roku 1622 Petr Suda Lukavský z Řeneč odsouzen k propadnutí třetiny jmění a jeho statek Nemilkov, který roku 1616 koupil od Jana Petra Černína z Chudenic, tvořený tvrzí, poplužním dvorem a vsí Nemilkov, vesnicemi Braněkov, Radvanice, Zahradka a částí vsi Tvrdozlavi z krčmou. Jeho součástí byly také „na Makově dvě chalupy“ s poplužním dvorem.³⁷⁾ Statek Nemilkov byl ještě s dalším zbožím pak prodán donu Martinu Huertovi, od jehož vdovy jej koupil (i se dvěma chalupami na Makově) roku 1649 Jaroslav Koc z Dobrše na Běšinech a Kolinci.³⁸⁾

Ještě v roce 1630 k Nemilkovu náležely „dvě chalupy na Makově“. Jestli tu ještě také existoval poplužní dvůr, není jasné, neboť pramen poplužní dvory jmenovitě nevyčítá.³⁹⁾ K roku 1654 se praví, že ve vsi Makově býval svobodný dvůr, který koupil hrabě Jaroslav Koc a osadil na něm bratry Matěje a Matouše Makovské (18 strychů) a Jiříka Makovského (9 strychů pozemků).⁴⁰⁾ Předtím se však v soupisech svobodníků a svobodnických dvorů Makov nevyskytuje.⁴¹⁾

Makovský poplužní dvůr zřejmě podlehl válečným časům, neboť roku 1666, když se o dědictví po Jaroslavu Kocovi dělily jeho dcery, byl pustý, „kdež toliko něco zdí stojí“. Dostal se k nemilkovskému dílu, k němuž též patřila krčma v Tvrdozlavi a tamtéž manský dvůr Kelblovský, který byl tehdy pustý. Vrchnost z něj platila kontribuci jako z jednoho osedlého, zatímco z pustého Makova jako z půl osedlého. Dědiny k němu náležející byly z části zarostlé lesem, z části se užívaly jako pastviny.⁴²⁾ Neznámo jak se dostal k blízkému statku Tvrdozlav a byl obnoven, neboť roku 1713 k Tvrdozlavi Oldřicha Fruweina z Podolí náležel panský dvůr Makov.⁴³⁾

Makovští svobodný dvůr od Jaroslava Koce nejspíše odkoupili a posléze dále prodali. Roku 1713 náležel Janu Gewerdinovi. Zdá se, že na Makově stály dvě chalupy poddaných, vrchnostenský poplužní dvůr a svobodnický dvůr (není-li ovšem totožný s poplužním dvorem, což se však nezdá být pravděpodobné).

V 18. století sídlili v Makově na svobodném dvoře příslušníci drobné šlechty. V roce 1732 zemřela v 53 letech urozená paní Marie Eva Běšínová z Makova a byla pohřbena „ve sklípku“ v kostele sv. Bartoloměje nad Běšinami. Roku 1734 při křtu z Makova kmotroval urozený pan Leopold Běšín z Makova, který zemřel v roce 1745 ve věku 64 let a byl pohřben v kostele sv. Petra a Pavla v Úloze.⁴⁴⁾

V roce 1748 se stal otcem Havel Delfín sluha (servientes) ve dvoře Makov a v roce 1760 je jmenován šafář z Makova, poddaný k Nemilkovu.⁴⁵⁾ K roku 1748 byl Makov svobodným dvorem Jana Schiffnera (pozemky byly svedeným rustikálem, patrně od výše uvedených dvou chalup). Vizitační komise zjistila velké berní nedoplatky majitele, způsobené nadměrným daňovým zatížením a jeho spory se sousedem – panem Fruweinem.⁴⁶⁾ Ve výčtu svobodství z roku 1789 se vyskytuje dvůr Makov v držení Barbory z Běšin a hraběte Josefa Belasi⁴⁷⁾ (svobodný a poplužní dvůr?). Josef Khuen z Belasi a Lichtenberka je v té době majitelem statku Nemilkov.⁴⁸⁾ Barbora z Běšin zde stále mohla na svobodném dvoře bydlet. Poté byl asi její majetek v Makově přikoupen k Nemilkovu a spojen s poplužním dvorem Makovem.

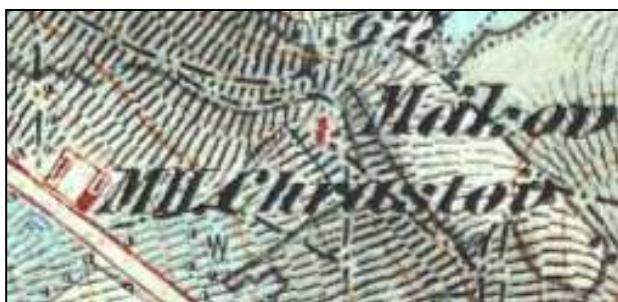
Podle Topografie z roku 1839 byl dvůr Makov jakožto příslušenství statku Nemilkova emfyteutizován⁴⁹⁾ – rozprodán mezi poddané. Mohlo k tomu dojít již na konci 80. let v průběhu Raabovy pozemkové reformy. Při zavedení popisných čísel (1770/1781) dostal Makov čp. 10 patřící do blízké Tvrdozlavi.⁵⁰⁾ Šafář byl v Tvrdozlavi čp. 10 však ještě roku 1800, kdy už byla Raabova reforma ukončena a dvůr stále náležel ke statku Nemilkov. Až roku 1803 nacházíme v Tvrdozlavi/Makově čp. 10 Václava Beneše, majitele fiskálního dvora Makova⁵¹⁾ (fiskální patrně proto, že za něj bylo placeno v ročních splátkách).

Od roku 1812 se v matrikách objevuje emfyteut Jan Gruber z Tvrdozlavi čp. 16, jindy z Makova čp. 16. Další emfyteuti – chalupníci jsou připomínáni od let 1819 a 1832 z Chrástova čp. 34 a 32 (viz dále). Chalupník Jan Gruber z čp. 16 je potom často připomínán. Po Václavu Benešovi z čp. 10 (jednou označen jako majitel fiskálního dvora Makov a Wagnermeister, tedy kolářský mistr) zde hospodařil jeho syn Josef Beneš, chalupník.⁵²⁾

Makov u Nemilkova na císařském otisku mapy stabilního katastru z r. 1837 (citace v pozn. 53).

chalupy⁵³⁾ Zmíněná Topografie hovoří o dominikální vsi Chrástov,⁵⁴⁾ která však byla později zrušena a u silnice zřízen nový poplužní dvůr Chrástov. Spolu s Makovem je vidíme na III. vojenském mapování z roku 1879.⁵⁵⁾ Posléze však byly objekty Makova opuštěny a zanikly; na mapě z roku 1960 již neexistují.⁵⁶⁾

Prostorový vztah Makova u Nemilkova a Chrástova na III. vojenském mapování z r. 1879 (citace v pozn. 55).

Běšinské matriky jsou volně přístupné do roku 1898. Naposledy zde nalézáme Makov (s tvrdošovským čp. 16) roku 1882, kdy se zde narodilo dítě nádeníka Jakuba Krejčíře a Terezie, dcery Jana Houdka, nádeníka v Makově čp. 10.⁵⁷⁾

Poznámky: **1)** Emler, J. (ed.): Ein Bernaregister des Pilsner Kreises vom Jahre 1379. Prag 1876, s. 12. **2)** Friedrich, G. (ed.): První kniha provolací desk dvorských z let 1380–1394. In: Archiv český XXXI. Praha 1921, s. 174. **3)** Bezděková, V.: Chlumčanští z Přestavlk do počátku 18. století. Mikrosonda do dějin jednoho rytířského rodu. Rigorózní práce, Univerzita Karlova, Filozofická fakulta, Ústav českých dějin. Praha 2006, s. 96, 182, 295. **4)** Vavroušková, A. (ed.): Desky zemské Království českého I/1. Praha 1941, s. 243–244. **5)** Citace v pozn. 3, s. 86–87. **6)** Sedláček, A.: Úvahy o osobách v stížných listech I. 1415 psaných, Český časopis historický XXIII/1917, s. 89. **7)** Ščk. [Sedláček, A.]: Sedlecký z Újezdce. In: Ottův slovník naučný XXII. Praha 1904, s. 755–756. **8)** Historický ústav AV ČR, Kartotéky Augusta Sedláčka, skříň B, řada B07, zásuvka B07B, lístek

č. 186 (dále jen HÚ KAS a identifikační údaj). Dostupné na: <http://www.augustsedlacek.cz/>. **9)** Pešák, V. (ed.): Berní rejstříky z roku 1544 a 1620. Praha 1953, s. 127. **10)** Citace v pozn. 7. **11)** Zahradníková, M. (ed.): Soupis poddaných podle víry z roku 1651. Plzeňsko-Klatovsko. Praha 2003, s. 293–294. **12)** Doskočil, K. (ed.): Berní rula 2. Popis Čech r. 1654. Praha 1953, s. 465. **13)** Státní oblastní archiv Plzeň, fond Sbírka matrik, římskokatolická fara Němčice, kniha 1, s. 193, 167, 170 (dále jen SOA Plzeň, název fary, č. knihy a identifikační údaj). Dostupné na: <http://www.portafontium.eu/>. **14)** SOA Plzeň, Němčice 1, s. 130, 166, 193, 169, 219, 218. **15)** SOA Plzeň, Velhartice 3, s. 12; Klatovy 2, s. 2019. **16)** Schulz, V.: Zkušenosti soudního posla v XVI. a XVII. století. Časopis Musea Království českého LXXX/1905, s. 74. **17)** Citace v pozn. 12. **18)** Národní archiv Praha, fond Desky zemské, Desky zemské větší, kniha č. 31, fol. C16v (dále jen NA Praha, DZV, č. knihy a identifikační údaj). Dostupné na: <http://www.badatelna.eu/>. **19)** NA Praha, DZV 31, fol. C16–D3. **20)** NA Praha, DZV 31, fol. C16–D3; č. 109, fol. S29–T2v. **21)** Sedláček, A.: Hrad, zámky a tvrze Království českého IX. Praha 1893, s. 168. **22)** Bělohávek, M. a kol.: Hrad, zámky a tvrze v Čechách, na Moravě a ve Slezsku IV. Praha 1985, s. 203. **23)** HÚ KAS, skříň A, řada A09, zásuvka A09B, lístek č. 816. **24)** Citace v pozn. 21. **25)** SOA Plzeň, Němčice 2; Předslav 16. **26)** Citace v pozn. 22. **27)** Kolektiv: Encyklopedie českých tvrzí II. Praha 2000. **28)** <http://archivnimapy.cuzk.cz> – katastr Makov. **29)** <http://oldmaps.geolab.cz> – map. list č. 4251-1. **30)** Rožmberský, P.: Zaniklá středověká vesnická sídla na Klatovsku. In: Historická geografie 25. Praha 1986, s. 315. **31)** Emler, J. (ed.): Libri confirmationum ad beneficia ecclesiastica Pragensem per archidioecesim VII. Praga 1886, s. 63. **32)** Emler, J. (ed.): Libri confirmationum ad beneficia ecclesiastica Pragensem per archidioecesim VI. Praga 1883, s. 87. **33)** Citace v pozn. 31, s. 107. **34)** Kolář, M.: Z Kadova. In: Ottův slovník naučný XIII. Praha 1898, s. 738. **35)** Citace v pozn. 32, s. 178. **36)** Sedláček, A.: Hrad, zámky a tvrze Království českého XI. Praha 1897, s. 261, 252, 263. **37)** Bílek, T. V. (ed.): Dějiny konfiskací v Čechách po r. 1618 I. Praha 1882, s. 578. **38)** Citace v pozn. 21, s. 268. **39)** NA Praha, DZV 144, fol. C20. **40)** Doskočil, K. (ed.): Berní rula 2. Popis Čech r. 1654. Praha 1954, s. 569. **41)** <https://www.svobodnici.cz/soupisy-svobodniku> [2. 5. 2018]. **42)** NA Praha, DZV 74, fol. L27, L27v. **43)** Citace v pozn. 40. **44)** SOA Plzeň, Běšiny 1, s. 558, 396, 590. **45)** SOA Plzeň, Běšiny 2, s. 3, 419. **46)** Kolektiv (ed.): Tereziánský katastr český II. Praha 1966, s. 243. **47)** <https://www.svobodnici.cz/soupisy-svobodniku/rok-1789/> ostatní - kraje [2. 5. 2018]. **48)** Schaller, J.: Topographie des Königreichs Böhmen III. Prag 1786, s. 225–226. **49)** Sommer, J. G.: Das Königreich Böhmen; statistisch-topographisch dargestellt VII. Prag 1839, s. 58. **50)** SOA Plzeň, Běšiny 2, s. 518. **51)** SOA Plzeň, Běšiny 8, s. 5, 6. **52)** SOA Plzeň, Běšiny 8, s. 10, 16, 22, 24, 66. **53)** <http://archivnimapy.cuzk.cz> – katastr Nemilkov. **54)** Citace v pozn. 49, s. 59. **55)** <http://oldmaps.geolab.cz>, map. list č. 4251-3. **56)** <http://archivnimapy.cuzk.cz> – 1 : 10 000, katastr Nemilkov. **57)** SOA Plzeň, Běšiny 17, fol. 24.

Stručný nástin vývoje hradů v Irsku

Jan Boukal

Irsko je malebným ostrovem proslulým zejména svou přírodou, pívem, ale i mnohými historickými památkami spjatými zejména s keltskou kulturou. Kromě toho je ovšem také zemí plnou středověkých opevněných sídel. Na území Irské republiky a Severního Irska se dle tvrzení místních obyvatel nachází přibližně 3000 „hradů“. Je ovšem nutné podotknout, že mnohé z těchto objektů by na našem území byly vzhledem ke své rozloze a poloze považovány spíše za tvrze. K sepsání tohoto stručného přehledu o vývoji irských hradů autora po návratu z této země přivedlo studium kastellologické literatury, která se jimi zabývá. Speciálně o irských hradech lze doporučit k dalšímu studiu rozsáhlé práce Briana de Breffnyho,¹⁾ Toma McNeilla²⁾ nebo Wolfgang Metternicha.³⁾

Podobně jako kdekoli jinde, i v Irsku měly hrady své předchůdce. Nejstarší opevnění na území Irska pochází již z pravěku, např. tzv. ringforts (kamenné kruhové pevnosti doby bronzové) či pevnůstky nazývané crannogys, zpravidla dřevěné stavby umístěné na umělých ostrůvcích zbudovaných uprostřed jezer. Vikingští nájezdníci stavěli v Irsku města opevněná palisádou. Slavný irský raně středověký církevní areál (původně královské sídlo) Rock of Cashel bývá často označován jako hrad, ovšem klasifikace této stavby je poněkud obtížná. Hrad sice součástí Cashelu skutečně je, jenže pochází až z pozdního středověku.⁴⁾ Raně středověcí irští králové svá sídla neopevňovali, a to až do 1. poloviny 12. století. Tehdy spolu vládcové jednotlivých irských království vedli intenzivní války, které zapříchly potřebu opevňovat se. Důvodem opevňování královských sídel v Irsku byl ale nespíš také pocit vnějšího ohrožení ze strany sousední Anglie. Snad se mohlo jednat i o percepce

vývoje architektury na pevninské Evropě. O těchto opevněních však bohužel mnoho nevíme, neboť byla patrně dřevěná a mnohá z nich zanikla ještě před vpádem Normanů. Mezi nejstarší sídla tohoto typu (označované v irských kronikách již jako „caislean“, tedy jako „hrad“) byla sídla zbudovaná v Ballinasloe (1124) a v Athlone (1129).⁵⁾

První skutečné hrady se na území Irska prokazatelně objevují až od 70. let 12. století. Podobně jako při záboru Anglie, i v Irsku vystavěli normanští okupanti nejprve provizorní dřevohlinité hrádky na uměle navršených pahorcích (Motte), na jejichž vrcholcích byla vystavěna obytná věž (Keep) a často bylo součástí hrádka i opevněné předhradí s hospodářským zázemím (Bailey). Již o několik let později ovšem bylo přistoupeno k přestavbě provizorních hrádků normanských šlechticů na mohutné kamenné pevnosti, jako se tomu stalo například v případě severoirského Carrickferghusu či hradu Trim v hrabství Meath.⁶⁾ Právě Trim bývá považován za jeden z nejlepších příkladů anglonormanského hradu na území Irska. Rozkládá se na ploše 1,2 hektaru a má přibližně trojúhelný půdorys. Ve středu areálu se na uměle navršeném pahorku nachází mohutná obytná věž čtvercového půdorysu, opatřená v minulosti přístavbami čtyř věží umístěných vždy k prostředku stěny hlavní věže (z toho tři takto přistavěné věže jsou dodnes zachovány) a čtyřmi schodišťovými věžičkami v nárožích. Kamenná stavba pochází přibližně z let 1200–1210 a byla sídlem rodu de Lacy.⁷⁾ V době vlády hraběte Jana (pozdějšího krále Jana Bezzemka), který se od roku 1185 honosil titulem pána Irska („dominus Hiberniae“), pronikají do irské hradní architektury rovněž prvky francouzské, konkrétně se objevují tzv. francouzské kastely. Z dodnes dochovaných lze jmenovat na-

Dalkey– hrad „Archbold's Castle“, typický irský „tower house“ (foto J. Boukal 2019).

Hrad Drimnagh – jediný hrad v Irsku s kompletně dochovaným vodním příkopem (foto J. Boukal 2019).

Hrad Swords – palác se vstupem do hradního areálu (foto J. Boukal 2019).

Hrad Swords – donjon, „keep“ (foto J. Boukal 2019).

příklad téměř kompletně zachovaný středověký hrad v Limericku (tzv. King John's Castle), hrad Williama Marschala v Killkenny či hrad v Dublinu, kde se, navzdory výrazným novověkým přestavbám, uchovaly dvě středověké věže a základy třetí.⁸⁾

V průběhu 13. století se v Irsku objevují i rozsáhlejší hrady s velkým nádvořím, opatřené jak obytnými věžemi, tak i rozsáhlými palácovými prostory, které bychom v českých zemích označili jako „hrady s obvodovou zástavbou“. Příkladem takového hradu může být hrad dublinských arcibiskupů ve Swordsu. Tento hrad má půdorys ve tvaru pětiúhelníku, přičemž prakticky celou jeho jižní část zabírá palác s obytnými prostory a kaplí, který je současně hradní branou. V protilehlé severní části se pak nachází dvoupatrový donjon.⁹⁾ Zatímco většina velkých hradů mocných normanských šlechticů již během 13. století stála, po hradech zatoužili i jejich vazalové, ať již příslušníci původních irských klanů anebo Normané, u nichž došlo vlivem svazků s okolními rody k poirštění. Téměř v každé irské vesnici tak vzniká drobnější šlechtické sídlo, tvořené obytnou věží – tzv. věžový dům (tower house), k němuž mohly přiléhat i další stavby. Obdobné stavby jsou známy z nedalekého Skotska, kde jich ovšem nikdy nevzniklo tolik. Samotné „towerhouses“ měly v Irsku obvykle tři až šest pater a bývaly opatřeny rozličnými arkýři ve funkci převětů a smolných nosů, v horní části se často nacházelo kamenné podsebití (ať již po celém obvodu či pouze v rozích –

Hrad Trim – pohled na jádro hradu od jihozápadu (foto J. Boukal 2019).

Hrad Trim – donjon, „keep“ (foto J. Boukal 2019).

v takovémto případě užívá ostrovní kastellologie pojem „machicolation box“). Kromě „towerhouses“ na půdorysu čtverce a obdélníku se můžeme setkat i s věžemi o půdorysu písmen „L“, „C“ nebo „Z“. Jsou známy případy, kdy vzhledem k rozdrobené majetkové držbě mohlo stát v jedné irské vesnici sedm takovýchto hradek či tvrzí, jako tomu bylo ve vesnici Dalkey. Ze sedmi doložených sídel se ovšem do dnešní doby již dochovaly pouze dvě věže – tzv. Goat's Castle a Archbold's Castle.¹⁰⁾ Dobrymi příklady těchto „věžových domů“ jsou hrady Aughnanure, Blarney, Bunratty, Dunguaire nebo Knappogue.¹¹⁾ Výraznou roli v opevnění towerhouses sehrála vzhledem k rovinatému charakteru irské krajiny voda, ovšem kompletně dochovaným vodní příkopem kolem celé stavby disponuje v dnešní době již pouze hrad Drimnagh. V jeho případě byl „tower house“ využit současně jako vstup do celého areálu hrádka, což nebylo v Irsku nezvyklé.¹²⁾ Věžové domy se příliš nezměnily až do přelomu 17. a 18. století. V období romantismu (na britských ostrovech již od 2. poloviny 18. století) již v Irsku usedlé šlechtě drobné hrádky tvořené jednou věží nevyhovovaly, ale současně vzhledem k zájmu o středověk nebylo přípustné tato sídla opouštět a nahrazovat je zcela novými sídly. Zámeckých novostaveb bez středověkých základů je v Irsku nemnoho.

K adaptaci středověkých staveb zde došlo do takové míry, že středověké konstrukce v záplavě novogotiky téměř zanikaly. Názornými ukázkami mohou být Ashford (původně malý hrádek novogoticky přestavěný pivovarnickým rodem Guinnessů na velkolepý palác) či Malahide u Dublinu. Poslední zmiňovaný hrad byl typickým „towerhousem“, k němuž byly ovšem přistavěny nové obytné budovy a válcové věže, které dnes tvoří dominanty tohoto venkovského sídla baronského rodu Talbotů.¹³⁾ K výraznému poškozování hradů v Irsku docházelo během 1. poloviny 20. století, kdy na ně útočila Irská republikánská armáda, neboť si je spojo-

vala se starým režimem a nenáviděnou nadvládou Angličanů. V extrémních případech byly některé dosud obývané hrady v dobrém stavu dokonce polévány benzínem a zapalovány. Dnes již ovšem Irové o své hrady pečují a cení si jich jakožto svědků své dlouhé historie.¹⁴⁾

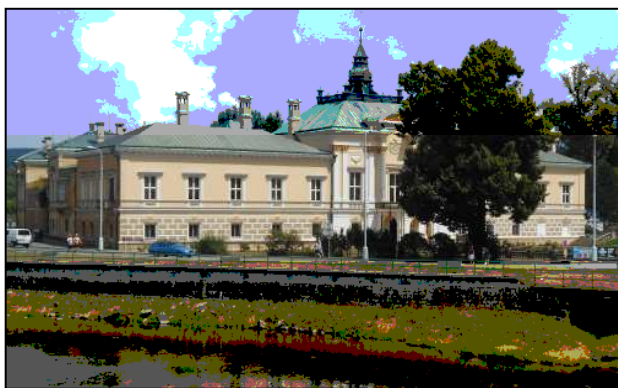
Poznámky: **1)** De Breffny, B.: Castles of Ireland. London 1977. **2)** McNeill, T.: Castles in Ireland. Feudal Power in a Gaelic World. London – New York 1997. **3)** Metternich, W.: Burgen in Irland. Herrschaftsarchitektur im Hochmittelalter. Darmstadt 1999. **4)** Somerset Fry, P.: Castles of Britain and Ireland. Newton Abbot 2001, s. 204. **5)** Citace v pozn. 1, s. 9–11. **6)** Citace v pozn. 1, s. 11–12. **7)** Citace v pozn. 4, s. 236–237. **8)** Citace v pozn. 4, s. 210, 221, 223–

224. **9)** Citace v pozn. 4, s. 235. Půdorys hradu Swords publikoval např. Ebhardt, B.: Der Wehrbau Europas im Mittelalter I. Würzburg 1998, s. 203. **10)** Citace v pozn. 2, s. 211–230; citace v pozn. 4, s. 95–101, o hradě Dalkey s. 208. Podrobněji na <https://www.dalkeycastle.com/about/> [15.6.2019.]. **11)** Citace v pozn. 4, s. 196, 199–200, 212–213, 222. **12)** <https://www.drimnaghcastle.org/> [15. 6. 2019]. **13)** O Ashfordu viz https://en.wikipedia.org/wiki/Ashford_Castle [15. 6. 2019]. O Malahidu viz dílo cit. v pozn. 4, s. 226. **14)** O vztahu Irů k jejich hradům v posledních třech staletích viz epizody dokumentárního seriálu „Tales of Irish castles“ (2014) 5. A Taste for Gothic; 6. End of Empire.

„Non estrequies in hoc mundo.“ Nápis nad jihovýchodním portálem zámku ve Světlé nad Sázavou

Vojtěch Barcal

Historie dnešního zámku ve Světlé nad Sázavou se začala psát v roce 1567, kdy si jej dal postavit královský podkomoří Burian III. Trčka z Lípy okouzlený renesancí z italské výpravy české šlechty do Itálie v letech 1551–1552.¹⁾ Na rozdíl od svého příbuzného Viléma II. Trčky (rovněž účastníka italské výpravy), který si v letech 1560–1567 nechal vlášskými mistry postavit rozsáhlou reprezentativní rezidenci s arkádovým nádvořím v Opočně, si Burian dal postavit spíše menší sídlo, které tvoří jen asi čtvrtinu dnešního čtyřkřídlého zámku. Burian do Světlé přesunul centrum rodových držav na Čáslavsku poté, co v roce 1561 prodal Thurnům Lipnici.²⁾ I přes své skromné rozměry se však světelský zámek vyznačoval výstavností. Zámek byl sice do dnešní podoby formován dalšími přestavbami, ale výrazové prostředky identifikující sídlo s Burianem Trčkou se dodnes dochovaly.

Celkový pohled na zámek (foto J. Barcal 2018).

Přední místo mezi nimi zaujímá jihovýchodní portál, jenž sice sám o sobě není uměleckým provedením nijak výrazný, ale v jeho horní části je vytesán latinský nápis s iniciálami stavebníka zámku a s datací 1567. Jedná se o jednu z nejvýznamnějších epigrafických památek na rod Trčků a z hlediska problematiky rodové reprezentace se jedná o velmi cenný historický pramen. Celý nápis nade dveřmi zní: „NON EST REQUIES IN HOC MUNDO. B.T.Z.L.N.S.N.S.P.K.C. MDXXXXXVII.“ Překlad nápisu zní: „Není pokoje na tomto světě.“ Inicialy označují osobu Buriana Trčky z Lípy na Světlé nad Sázavou, podko-

Jihovýchodní portál světelského zámku vytesaným nápisem (foto J. Barcal 2018).

mořího Království českého.³⁾ Jedná se pravděpodobně o Burianovu osobní devizu (osobní motto), neboť se nachází i na dalších místech, jichž byl Burian donátor či fundátor. Konkrétně se jedná o intarzované dveře v interiéru světelského zámku, kde je nápis doplněn i erbem, nově ulitý zvon ve světelském kostele sv. Václava (původně Nejsvětější Trojice) z roku 1569, rovněž s erbem, a dále se nápis nacházel na zvonu v kostele sv. Bartoloměje v Kněži (8 km severně od Světlé nad Sázavou). Kněžský zvon z roku 1551 byl v roce 1916 zrekvírován, ale zachovaly se jeho popisy využitě v Soupisu památek.⁴⁾ S podivem je, že si tuto devizu Burian nenechal vyrazit též na pamětní medaili z roku 1588

dochovanou ve sbírkách Národního muzea.⁵⁾ Žádný další člen rodu tuto devizu neužíval.

Otázkou, která nám zde vyvstává, je, co přesně chtěl Burian svou osobní devizou sdělit a odkud pro ni čerpal inspiraci. Bohužel není známo, jaké knihy Burian četl a knihu knih lze jako zdroj inspirace vyloučit. Ani v Českém ekumenickém překladu, ani v latinské verzi Bible, ve Vulgátě, nenacházíme tento citát ani ve výše uvedeném, ani v podobném zdění. Jeho význam nám dnes už není zcela zřejmý, ale velmi pravděpodobně se jedná o pouhé konstatování faktu a Burian tím chtěl vyjádřit, že ke skutečnému klidu jeho duše dospěje až mimo tento svět, tj. po smrti. Vyjadřovalo toto heslo víru a naději ve věčný život? Pravděpodobně ano. Nápis, jehož součástí jsou též iniciály stavěbníka zámku včetně jeho úřadu, a datace stavby, jsou pevnou součástí nového rezidenčního sídla jednoho z nejvyšších zemských úředníků a deklaruje komu sídlo patří, jaké hodnoty dotýčný vyznává a jaká je jeho moc.⁶⁾ Snoubí se v něm tedy symbolika moci a symbolika zbožnosti.

O reprezentativnosti interiérů Burianova zámku svědčí soubor dodnes skvěle dochovaných intarzovaných dveří, jinak byly vnitřní prostory upraveny v rámci pozdějších úprav, a to hlavně v 19. století, kdy zámek získal neorenesanční podobu. Za Trčků získalo celé městečko na významu a dle metodiky R. Šimůnka se jednalo o rezidenční město⁷⁾ – nacházelo se zde nejen rezidenční sídlo, ale též kostel s rodovou nekropolí. Místo posledního odpočinku zde našel Burian († 1591) i poslední mužský příslušník rodu – Burianův syn Jan Rudolf († 1634). V roce 1568 městečko získalo tržová privilegia⁸⁾ a roku 1578 zde Burian nadal špitál.⁹⁾ Jediné, co městečko nesplňovalo, bylo to, že nebylo opevněno jako jiná (nejen) trčkovská rezidenční města a městečka – Lipnice, Opočno a Jičín.

Zámek ve Světlé je významnou ukázkou menšího reprezentativního sídla renesančního aristokrata, které spolu s rezidenční povahou přilehlého městečka plynule navázalo na rezidenční funkci nedaleké Lipnice. Tato funkce Světlé

Podobizna Buriana III. Trčky z Lípy na pamětní medaili z roku 1588 (foto poskytl Národní muzeum Praha).

zůstala až do konfiskace trčkovského majetku v roce 1636.

Poznámky: **1)** Účelem výpravy byl doprovod následníka trůnu Maxmiliána Habsburského do Španělska pro svou na-stávající manželku Marii Španělskou a zpět. O výpravě srov. Pánek, J.: Výprava české šlechty do Itálie v letech

Intarzované dveře uvnitř zámku (foto J. Barcal 2018).

Detail nápisu a erbu na dveřích (foto J. Barcal 2018).

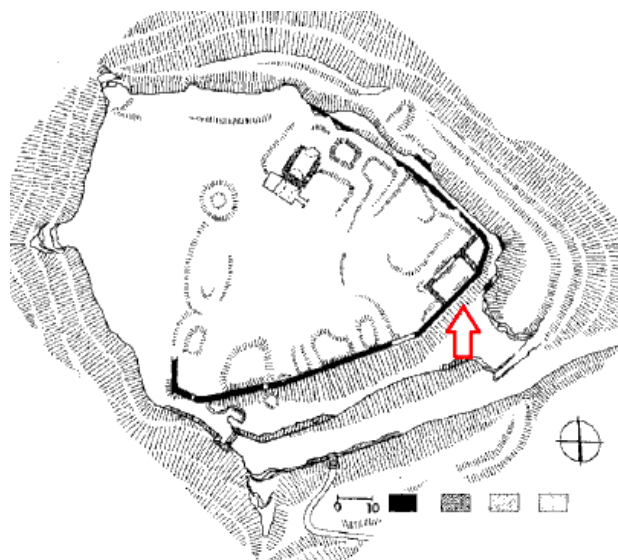
1551–1552. Praha 1987. **2)** Srov. Sedláček, A.: Hradky, zámky a tvrze Království českého XII, Praha 1900, s. 284. **3)** Nápisem jsem se zabýval ve své diplomové práci, ze které tento příspěvek vychází (srov. Barcal, V.: Reprezentace rodu Trčků z Lípy. Diplomová práce, Univerzita Hradec Králové, Filozofická fakulta, Historický ústav. Hradec Králové 2019, s. 34–35). **4)** Srov. Birnbaumová, A.: Soupis památek historických a uměleckých v Čechách. XLIV. Politický okres čáslavský. Praha 1929, s. 236. **5)** Národní muzeum v Praze, inv. č. H5-36.349. **6)** Srov. citace v pozn. 3, s. 35. **7)** O fenoménu rezidenčních měst srov. Šimůnek, R.: Reprezentace české středověké šlechty. Praha 2013, s. 44. **8)** Srov. Státní okresní archiv (SOKA) Havlíčkův Brod, fond Archiv města (AM) Světlá nad Sázavou, inv. č. 2. **9)** Srov. SOKA Havlíčkův Brod, fond AM Světlá nad Sázavou, inv. č. 4.

Záchranný archeologický výzkum ve vnitřním parkánu hradu Preitensteinu - předběžné sdělení

Tomáš Mařík – Antonín Zelenka

Předkládaný článek představuje pouze základní a předběžné sdělení k záchranné sondáži ve vnitřním parkánu hradu. Stejně tak i všechny důsledky, které z nových zjištění plynou, jsou zde načrtnuty pouze v hrubých rysech. Z kapacitních důvodů taktéž rezignujeme na rekapitulaci dějin hradu a popis jeho dispozice. Případné zájemce proto odkazujeme na citovanou literaturu. „Plné“ publikace se výzkum dočká až po zpracování početného archeologického materiálu.

Osamělá stolová hora, kde vznikl ve středověku hrad Preitenstein, byla archeologicky sledována až v době po druhé světové válce, i když jen okrajově a nesoustavně. Povrchové sběry (M. Andrllová – Doubová, J. Miler, J. a D. Baštovi, T. Durdík) poskytly do roku 2013 různě četné soubory převážně zlomkové keramiky, výjimečně i kovových nálezů, které se staly základem pro stanovení jednotlivých fází osídlení lokality. Prokázalo se totiž, že středověký hrad vznikl na místě mnohem staršího, pravěkého osídlení. Výhodná poloha na stolové hoře lákala k osídlení v pozdní době kamenné, střední až pozdní době bronzové a pozdní době halštatské.¹⁾ Preitenstein není samozřejmě v tomto ohledu výjimkou, jak vidíme na případě hradů Lopaty, Věžky, Skály či Rýzmberka. Systematický archeologický výzkum, který by rozšířil naše vědomosti o charakteru pravěkého i středověkého osídlení, nikdy na této velice perspektivní lokalitě neproběhl. Drobnou sondáž, pravděpodobně na jihovýchodním boku hradního jádra, provedl v letech 1976–1977 T. Durdík. Její výsledky zůstaly bohužel jen ve formě stručného sdělení o nálezů většího množství luxusní zlomkové keramiky a kachlů datované do průběhu 15. století.²⁾

Obr. 1: Půdorys hradu podle Z. Procházky s vyznačením záchranné sondy.

V roce 2013 se lokalitou začali hlouběji zabývat autoři článku. Výsledky povrchových sběrů, které potvrdily existenci výše zmíněného pravěkého osídlení a významně rozšířily i středověký nálezový fond, byly publikovány v odborném tisku.³⁾ V březnu 2019 bylo zaznamenáno vý-

razné porušení v prostoru vnitřního parkánu pod palácem v jihovýchodním koutě hradního jádra, pravděpodobně v souvislosti s nelegálními hledači s detektorem kovů (obr. 1). Jáma narušila nálezově bohatou kulturní vrstvu se zlomky keramiky a kachlů rámcově datovatelných do průběhu 15. století a také odhalila korunu dosud neznámé, pravděpodobně parkánové zdi. Terénní zásah byl začištěn a rozměřen do podoby sondy o rozměrech 2 x 3 metry. Zmiňovaná sonda byla z jihu přiložena k hlavní obvodové hradbě jádra a vybrána až na skalní podloží tvořené místním čedičem (obr. 2).

Nejspodnější vrstva ležící přímo na skále obsahovala

Obr. 2: Celkový pohled na sondu, vpravo hlavní obvodová hradba, vlevo doposud neznámá hradba parkánová (foto T. Mařík 2019).

poměrně četné zlomky pravěké keramiky. Podle smíšeného charakteru vrstvy se zlomky keramiky z několika pravěkých období (eneolit, pozdní doba bronzová a pozdní doba halštatská) můžeme vrstvu považovat za následek přirozené eroze kulturních vrstev z horního plató stolové hory níže po svahu. Stejně je možno interpretovat i vrstvu následující, která obsahovala zlomkovou keramiku datovanou do druhé poloviny 13. století. Do této vrstvy byly zahlobeny základy hlavní obvodové hradby jádra (obr. 3). K vnějšímu líci hlavní hradby přiléhá tenká vrstvička maltoviny překrytá vrstvou uhlíků. Maltová krusta bezprostředně souvisí s výstavbou hradby, otázkou zůstává interpretace uhlíkaté vrstvy. Ta může opět souviset s výstavbou (např. při likvidaci dřevěného lešení), nebo musíme počítat (podle mocnosti spáleništní vrstvy) s nepřilíhající intenzivním požárem krátce po výstavbě hlavní hradby. Obě vrstvy nedosahují až k vnitřnímu líci parkánové hradby (obr. 4), která však pravděpodobně vznikla současně s hlavní hradbou. Nasvědčuje tomu přibližně stejná niveleta předzákladů, stejně jako kulturní vrstva vzniklá po výstavbě obou kamenných konstrukcí, která na jedné straně přiléhá k vnějšímu líci hlavní hradby a na druhé překrývá základový výkop pro parkánovou hradbu. Tato vrstva bohužel obsahovala jen nečetné zlomky keramiky, kterou můžeme jen rámcově datovat do 14. století.

Největší kvantum nálezů poskytly kulturní vrstvy datované podle typické zlomkové keramiky do období kolem a

Obr. 3: čelní pohled na odkrytý vnější líc a předzáklad hlavní obvodové hradby (foto T. Mařík 2019).

Obr. 4: detail vnitřního líce a základu odkryté parkánové hradby (foto T. Mařík 2019).

Obr. 5: prozatím spolehlivě neinterpretovaný keramický artefakt z 2. pol. 15. století (foto T. Mařík 2019).

po polovině 15. století. Kromě běžné hrnčiny tvrdě pálené v redukčním prostředí do tmavě šedých odstínů zdobené svazky vodorovných rýh či pásů radýlek obsahovaly zmíněné vrstvy i zlomky leštěné luxusní stolní keramiky, kameniny pravděpodobně saské provenience či v té době vysoce ceněné polokameniny pocházející z moravských Loštic. Bohatě jsou zastoupeny zlomky zeleně glazovaných i režných nádobkových i komorových kachlů (např. s motivem sv. Jiří zabíjejícím draka či skupina ozbrojenců). Vyšší kvalitativní úroveň zastupují glazované kachle s prořezávanou čelní stěnou. Zajímavým nálezem, jehož funkci prozatím neumíme určit, je zeleně glazovaná keramická „kvedlačka“. Jedná se o dutý předmět čokovitého tvaru se dvěma protilehlými

otvory a kruhovými plastickými terči po jeho obvodu (**obr. 5**). Luxusní stolní nádoby doplňují zlomky skleněných pohárů, tzv. krautstrunků, s plastickými nálepy nebo vysokých číší českého typu tzv. fléten.

Kromě běžných železných hřebů a skob, které tvořily součást vybavení stavby, bylo nalezeno i několik drobných mincí (mezi nimi ražby českého krále Jiřího z Poděbrad nebo vídeňský fenik), tzv. početní mince města Norimberku či zlomky bronzových rolniček. Ojedinělým nálezem v rámci celých Čech je mosazná poutní plaketa s reliéfem biskupa sv. Wolfganga z konce 15. století (1498).

Výše zmíněné nálezy, často velice luxusní, dokládají vysokou životní úroveň obyvatel hradu v době jeho největší slávy v druhé polovině 15. století, zejména za vlády Buriana II. z Gutštejna. Rod Gutštejnů měl Preitenstein ve velké oblibě a to i přesto, že se formálně stále jednalo o královský hrad.

Výše nastíněná zjištění poměrně výrazně mění naše dosavadní představy o počátcích hradu i jeho charakteru, resp. postavení v rámci české hradní architektury. Doposud byly počátky hradu (na základě písemných pramenů) kladeňy do doby okolo roku 1330. Jako stavebníci byli uvažováni buďto páni z Nečtin, kterým přestal vyhovovat stísněný hrad neznámého jména na Nečtinském Špičáku,⁴⁾ či zástavní držitel Oldřich Pluh z Rabštejna, který by hrad vystavěl na královském zboží.⁵⁾ Dnes nejrozšířenější názor předpokládá zakladatele v osobě samotného krále Jana.⁶⁾ Tato úvaha pak výrazně ovlivnila interpretaci hradní dispozice, v které byl spatřován čistě vojenský opěrný bod (tzv. Garnisonburg), poskytující kromě „ubikací“ podél hlavní hradby i rozsáhlé volné plochy pro táboření většího vojska. V rámci toho bývá dále zdůrazňováno, že se jedná o jedinou Janovu hradní novostavbu, která navíc svým pojetím předběhla svou dobu.⁷⁾

Na základě nových zjištění víme, že hradní návrší bylo osídleno (kromě několika pravěkých kultur) již ve druhé polovině 13. století, přičemž v některých případech můžeme uvažovat již o době okolo roku 1250. V dané poloze si zároveň lze jen těžko představit jiný typ sídelní aktivity, než existenci hradu. Vzhledem k tomu, že hlavní obvodová hradba, která je považována za nejstarší stojící konstrukci hradu, je založena do starší vrstvy 13. století, je zřejmé, že dnešní dispozice měla staršího předchůdce. Zároveň se zdá, že hradba nebyla založena ve větším časovém odstupu od datace vrstvy, kterou porušuje (pochází tedy patrně ještě ze 13., případně přelomu 13. a 14. století).⁸⁾ To přináší řadu nových otázek. Předně nevíme nic o nejstarší fázi hradu, ani o jeho zakladatelích. Můžeme jen zcela jistě vyloučit Oldřicha Pluha i krále Jana. Nabízí se možnost, že původní a zřejmě kvalitativně i co do rozlohy skromnější hrad vybudovala jako své sídlo místní šlechta - páni z Nečtin. Jak ale v takovém případě interpretovat hrad na Nečtinském Špičáku, který vznikl zhruba ve stejné době?⁹⁾ Domníváme se, že se jedná „pouze“ o v extrémní poloze situované „strážště“ bez rezidenční funkce (lepší rozhled než z Preitensteinu, kontrola dálkové komunikace a těžby zlata viz. níže).

Ať tak či onak, nová dispozice, vymezená dnešní hlavní obvodovou hradbou, je natolik velkoryse koncipovaná, že v uvažovaném období byla zcela mimo možnosti pánů z Nečtin. Je tedy pravděpodobné, že nově rozvržená dispozice je skutečně dílem královským, ovšem zakladatele musíme, spíše než v osobě krále Jana, hledat mezi posledními

Přemyslovci. Ti mohli mít o zdejší oblast eminentní zájem, a to jak v souvislosti s kontrolou dálkové komunikace směřující z Prahy na Cheb a dále do Německa, tak i s těžbou zlata, jejíž relikty jsou dochovány na mnoha místech v okolí.¹⁰⁾ Kdy a který panovník zboží získal není zcela jasné. Posledními doloženými příslušníky pánů z Nečtin jsou na přelomu 13. a 14. století bratři Bavor a Vyšemír, kteří drželi patronátní právo k místnímu kostelu. Ovšem o jejich konkrétních vlastnických poměrech v rámci panství nevíme nic. Objevují se i názory, že zmínění bratři panství odprodali králi Václavovi II.¹¹⁾ V takovém případě se hrad stal královským zbožím nejpozději roku 1305, ovšem nelze vyloučit, že k tomu došlo již mnohem dříve.

V průběhu mladšího vývoje byl hrad mnohokrát nejen zastavován, ale také upravován či přestavován. To dokládají jak písemné prameny¹²⁾ a dochované relikty zdiva, tak i archeologické zjištění v pojednáváné sondě. Zde odkrytá výše zmíněná parkánová (?) hradba vznikla zřejmě současně s hlavní obvodovou hradbou, avšak zanikla již před polovinou 15. století.¹³⁾ Tato hradba svým průběhem nekoresponduje ani s úzkým parkánem při jiho-východním nároží dispozice, ani s jeho širší částí na jiho-západě. Původní parkánová hradba byla zřejmě až za Gutštejnů nahrazena dodnes dochovanou hradbou, vymezující vnitřní parkán. Datace vnějšího parkánu je pak prozatím zcela nejasná.

Shrme-li výše uvedené, nabízí se následující obraz. Na stolové hoře u Nečtin byl někdy v průběhu 2. poloviny 13. století založen (pány z Nečtin?) menší hrad, z něhož se patrně v nadzemních konstrukcích nic nedochovalo.¹⁴⁾ Snad ještě v průběhu 13. či na počátku 14. století získává zboží panovník, nejspíše některý z Přemyslovců. Následně je starý hrad převrstven nově vytyčenou rozměrnou dispozicí, kterou vymezovala dodnes dochovaná obvodová hradba. Hrad byl zřejmě od počátku vybaven i parkánem, který byl však oproti dnešnímu výrazně užší. Následně bylo zboží zastaveno Oldřichu Pluhovi z Rabštejna, přičemž nevíme, do jaké míry byla původní královská koncepce hradu zrealizována. Přestože pro to chybějí jakékoliv přesvědčivé doklady,¹⁵⁾ připusťme, že král Jan již existující objekt skutečně přestavěl na zmíněný „posádkový“ hrad. V takovém případě rozhodně nelze hovořit o novostavbě, navíc si lze jen těžko představit, že by takto koncipovaný hrad vydržel beze změny, a to zvláště za Gutštejnů. Ti zpusťšený hrad získali před rokem 1441 a následně z něj učinili (vedle Tachova) svou hlavní rezidenci, jejíž podoba jistě odrážela potřeby jednoho z nejmočnějších rodů v království. Gutštejnské éře pak přísluší mocné souvrství, překrývající zaniklou parkánovou hradbu, z něhož bylo získáno velké množství často luxusních předmětů viz. výše.

Výsledky záchranného výzkumu tradičně přinesly více otázek, než odpovědí. Zejména se to pak týká již tak nepřehledné situace okolo počátků a interpretace celé skupiny opevněných sídel na Nečtinsku, které jsou si geograficky i datačně velmi blízké (Nečtinský Špičák, Malšín, Březín a Preitenstein).

Poznámky: 1) Čtrnáct, V.: Nálezová zpráva čj. 3753/52, 1952, nestránkováno (Západočeské muzeum v Plzni, archiv oddělení prehistorie); Beneš, A.: Pozdně

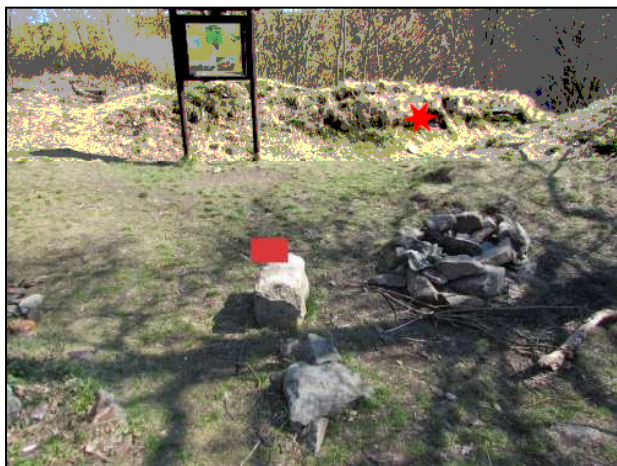
halštatské zárové pohřebiště v Sovoluskách, okres Karlovy Vary. In: Památky archeologické 60. Praha 1969, s. 161; Beneš, A.: Nečtiny, okr. Plzeň-sever. In: Výzkumy v Čechách 1980–1981. Praha 1984, s. 81; Bašťová, D. – Bašta, J.: Nečtiny, okr. Plzeň-sever. In: Výzkumy v Čechách 1986–1987. Praha 1989, s. 121; Durdík, T.: Nečtiny, hrad Preitenstein, okr. Plzeň-sever. In: Výzkumy v Čechách 1975. Praha 1978, s. 58. 2) Durdík, T.: Nečtiny, hrad Preitenstein, okr. Plzeň-sever. In: Výzkumy v Čechách 1976–1977. Praha 1981, s. 90. 3) Mařík, T.: Vyhodnocení povrchových sběrů z hradu Preitensteinu, okr. Plzeň-sever. In: Archeologie západních Čech 10. Plzeň 2016, s. 124–140. 4) Např. Rožmberský, P. – Novobilský, M. – Mikota, P.: Josefa Milera Neznámé hrady severního Plzeňska. Plzeň 2012, s. 17–18. 5) Např. Kočka, V.: Dějiny politického okresu kralovického. Rakovník 2010, s. 666–667. 6) Tento předpoklad vychází z písemné zmínky, že roku 1330 vysadil král Jan kamenickému mistrovi v nedalekém Březíně čtyři lány a poskytl mu řadu dalších výhod, a v téže roce zastavil Nečtiny Oldřichovi Pluhovi z Rabštejna. Dále má tuto teorii potvrzovat fakt, že již roku 1333 byl hrad královicem Karlem vykoupěn ze zástavy a později dokonce zařazen mezi nezciřitelné královské hrady v Majestas Carolina (např. Sedláček, A.: Hrady, zámky a tvrze Království českého XIII. Praha 1998, s. 203; Durdík, T.: Česká hradní architektura doby Jana Lucemburského. In: Castellologica bohémica 6/1. Praha 1998, s. 7; Knoll, V. – Chmelíř, V.: Panská sídla v Nečtinách a okolí. Plzeň 2003, s. 14; Procházka, Z.: Nové letopočty v dějinách hradů Plzeňského kraje. Příspěvek k dendrochronologickému datování a stavebnímu rozboru zdiva hradních zřícenin. In: Dějiny staveb 2003. Plzeň 2004, s. 160). 7) Srovnej např. druhá citace v pozn. 6, s. 7–9. 8) Ovšem tento fakt je třeba brát s rezervou, neboť výše zmíněná kulturní vrstva, vzniklá po výstavbě hradby, byla na nálezy velmi chudá. Kromě toho chronologie, a někdy i samotné rozpoznání 14. století v zlomkové keramice, činí obecně značné problémy. Celou situaci by mohl osvětlit pouze případný další terénní odkryv. 9) K dataci hradu např. Miler, J. – Valenta, P.: Hrad Nečtiny k.ú. Lešovice, o. Plzeň-sever. In: Ročenka Klubu Augusta Sedláčka 1987. Plzeň 1986, s. 84; citace v pozn. 4, s. 15. 10) Např. Rovnerová, T. 2010: Těžba zlata na Manětínsku. Diplomová práce, Západočeská univerzita, Filozofická fakulta, Katedra archeologie. Plzeň 2010. s. 44–46. 11) Citace v pozn. 5, s. 666; Pelant, J.: Města a městečka Západočeského kraje. Stručné dějiny, současnost a výběrová bibliografie 129 míst. Plzeň 1988, s. 201. 12) Např. první citace v pozn. 6, s. 203–205; citace v pozn. 5, s. 666–671. 13) Nabízí se souvislost s poškozením hradu během vpádu Petra Brady z Někmiře. Viz citace pozn. 5, s. 666, druhá citace v pozn. 11. 14) Za pozůstatek původního hradu by snad mohl být považován terénní relikť kruhového půdorysu, který se nachází téměř uprostřed vrcholové plošiny. Relikť bývá nejčastěji považován za pozůstatek novověkého altánu, ale může se jednat i o zaniklý bergfrit (např. Durdík, T. – Sušický, V.: Zříceniny hradů, tvrzí a zámků. Západní Čechy. Praha 2005, s. 158). Ovšem bez archeologického výzkumu se k relikťu nelze zodpovědně vyjádřit. 15) Na tento fakt již bylo důrazně upozorněno J. Milerem a P. Valentou (první citace v pozn. 9, s. 80).

Drobnosti, dodatky, opravy, informace, zajímavosti, ohlasy

Hrad Věžka trpí návštěvností

Filip Kasl

Letošní koronavirová situace postihla nejen zdraví několika tisíců lidí, ale rovněž i nejednu přírodní či kulturní památku. Zřejmě uzavření obchodních center a jiných „zábavu“ nabízejících areálů přimělo značné množství, jinak památky nevyhledávajících, návštěvníků uskutečnit výlety (výstižnější by bylo nájezdy) na nejednu hradní zříceninu. Jedním z příkladů je hrad Věžka (k. ú. Druztová, okr. Plzeň-sever). V březnu letošního roku byl na hradě registrován enormní nárůst návštěvníků, kteří kromě zanechávání odpadků, pohybu po zdivu, zakládání ohnišť, se zaměřili evidentně i na hledání pokladu, což dokládají různé zásahy do terénu v areálu zříceniny. Jakýmsi vyvrcholením těchto aktivit bylo vyjmutí jednoho z posledních pískovcových kvádrů na celé zřícenině a jeho přesunutí do středu nádvoří k ohništi. Jednalo se obdélný pískovcový kvádr umístěný ve zdivu tzv. východního paláce (pozůstatek budovy s tesaným hlubokým suterénem, nikoliv výrazný jižní věžový palác). Ačkoliv nijak výrazně profilovaný kámen nepředstavuje nikterak unikátní kamenické umělecké dílo a svědčí spíše o běžném řemeslnickém provedení, jeho hodnota spočívala v uložení, kdy svým umístěním vypovídal o komunikačním řešení vstupu do patra paláce. Na základě dochované dokumentace V. Uchytla vedlo do patra tzv. východního paláce venkovní schodiště, na něž se vstupovalo v úrovni nádvoří na levé straně paláce a vedlo ke vstupu v prvním patře. Polovina schodiště byla podepřena podezdívkou vystupujícím ze zdiva paláce v jeho levé části. Evidentním dokladem takto řešené západní stěny tzv. východního paláce byl právě tento kvádr, který profiloval odstoupení podezdívky schodiště od vlastní palácové zdi. Není ambicí tohoto sloupce hlouběji studovat, zdali V. Uchytla navrhoval takovéto komunikační řešení vstupu do patra paláce pouze na základě zmíněného odstoupení zdi, či měl v době výzkumu v 60. letech 20. století i jiné indicie. Cílem tohoto příspěvku je zachování informace o zcela jistém rozšíření západní stěny v její levé části, neboť za několik let bude vlivem postupující destrukce pozorovatelný pouze průběh základů bez jakýchkoliv detailů.

V současné době je hrad Věžka v majetku obce Druztová, která však o zabezpečení zděných konstrukcí neuvažuje. K provedení revitalizace zříceniny se v roce 2015 zavázal Spolek Plzeňského centra filozofie a umění. K plánovanému zabezpečení zdiva však nedošlo. Činností spolku však bylo realizováno odstranění náletových křovin, čímž se relikt zdiva staly opět přístupnými a celkově je zřícenina dobře přehledná. Na druhou stranu je však odhalené zdivo přístupné pro návštěvníky, kteří přispívají k rychlejší destrukci a často i jízdou terénními koly po obnaženém zdivu. Při dalších činnostech

souvisejících s odstraňováním zeleně by měla být rovněž brána v úvahu ochrana této kulturní památky.

Už jste četli

Václav Rybářík: **Pražský hrad kamenný. Průvodce po kamenných stavebních a sochařských dílech Pražského hradu.** (Česká geologická služba, 2019, 155 s.) Kniha se zabývá přírodním kamenem jakožto hlavním stavebním materiálem ústředního sídla českých králů a sleduje jeho užívání v rámci tohoto areálu. Současné s tím popisuje podobu a stavební historii hlavních částí Hradu.

Pavel Drnovský: **Hmotná kultura šlechtických sídel severovýchodních Čech. Každodennost ve středověku pohledem archeologie.** (Pavel Mervart, 2019, 348 s.) Práce se na základě archeologických nálezů zabývá každodenností života vybraných opevněných sídel (především hradů Brada, Bradlec, Břečtejn, Červená Hora, Kumburk, Pecka, Rotemberk, tvrze Javorník). Soubory nálezů dokládají hospodářskou či vojenskou stránku zvolených lokalit

Doplňené a rozšířené vydání publikace Petra Rožmberského a Milana Novobilského **Hrad Vlčtejn** přináší rozšířené informace zejména o hospodářském dvoře a zájezdním hostinci pod hradem.

V. Chmelíř

Z hradů, zámků a tvrzí

Starý Herštejn (okr. Domažlice) – na hradě Starý Herštejn je v běhu I. etapa stavebních úprav hradní zříceniny, která by měla být završena 31. 7. 2020. Původně bergfrit hradu bude dozděná do úrovně nejvyššího místa stávajícího zdiva. Věž bude ztužena železobetonovým věncem, který bude zároveň tvořit konstrukci zábradlí plánované vyhlídky. Plášť věže by měl zůstat v pohledové kvalitě lomového zdiva. Do interiéru věže bude vloženo ocelové vřetenové schodiště.

Karlík (okr. Beroun) – pozůstatky nevelkého hradu na strmém skalnatém výběžku nad Karlickým údolím nedaleko obce Mořinka poničily zcela zásadním způsobem vandalové. Hrad, který nebyl dosud zkoumán destruktivními archeologickými metodami, doslova přetřel nelegální výkop v délce několika metrů, který odhalil značnou část zbytku obvodové zdi. Malý hrad čtyřúhelního tvaru byl na severu chráněn šíjovým příkopem a valem. Předpokládá se, že jediným hradním objektem byla obytná věž. Funkce hradu není zcela jasná, jediná zpráva z písemných pramenů pochází z roku 1400, kdy objekt ještě nebyl dostavěn. Zprávu o nelegálním výkopu přinesl Deník N dne 15.2.2020. Zlata Gersdorfová

Běšiny (okr. Klatovy) – areál zámku je stále (ověřováno 10. 5. 2010) na prodej jakožto „komerční nemovitost“ v podobě bývalého lihovaru s obytnou budovou, s navazujícími pozemky. Nyní za cenu 5 600 000 Kč Realitní a finanční kancelář Prokeš a spol. Klatovy.

V. Chmelíř

Zprávy z klubu

Rada

Kontaktní adresa: KAS, K Fořtovně 202/23, 312 00 Plzeň. Tel. 606 666 418, e-mail: marcela.lodrova@seznam.cz. Internetové stránky: <http://www.klub-augusta-sedlacka.cz>.

Schůze výboru Rady se konala 3. 6. Výše desátka na rok 2020 a výše předplatného Hlávky na rok 2020 zůstává nezměněna. Konference dějiny staveb se letos konat nebude.

jednatelka Marcela Waldmannová

Pobočka Plzeň

Kontaktní adresa: KAS, K Fořtovně 202/23, 312 00 Plzeň. Tel. 606 666 415, e-mail: tokarel@seznam.cz.

Plánovaná vycházka na Kouřimsko a zájezd do Rožmitálu a Nepomuku se neuskutečnily vlivem koronavirové krize. **Náhradní termín** pro zájezd do Rožmitálu a Nepomuku bude **19. září**. Autovycházka na Kouřimsko bude **10. října**. Program je nezměněn. Schůzky v dubnu a květnu se neuskutečnily. V červnu proběhla schůzka pobočky s přednáškou Jiřího Schierla o hradě v Toužimi. *Tomáš Karel*

Pobočka Hradec Králové

Kontaktní adresa: Ing. Jiří Slavík, Nerudova 1210, 51741 Kostelec n. Orlicí, e-mail: slavik.jiri@npu.cz, jaroslav_cerny @ centrum.cz.

Zpráva o činnosti v roce 2019: Po loňském rozšíření řady naší pobočky nikdo další neposílil. Potěšující však je, že noví členové se aktivně zapojili do činnosti pobočky a výrazně ji obohatili. Počet členů byl téměř celý rok 26, na konci roku bohužel dne 23. prosince zemřel dlouholetý člen prof. PhDr. Vladimír Wolf, který věnoval celý svůj bohatý život dějinám severovýchodních Čech a Kladsku. Výrazný je i jeho přínos nejen východočeské kastelologie, připomeňme alespoň výzkum opevněných lokalit, tzv. kolonizačních provizorií na Trutnovsku. Mnozí si pamatujeme také na jeho fundované komentované podkrkonošské vycházky pro členy KAS, poslední dne 22. 10. 2016. Čest jeho památce. Současný počet členů je tedy 25.

Složení výboru zůstalo i v posledním roce před volbami stejné: Jiří Slavík – předseda, Jan Čížek – jednatel a Jaroslav Černý – pokladník. Revizní komise působila v částečně novém složení Zdeněk Fišera, Jan Švejkar a Jan Čečetka, který na VČS 7. 2. 2019 nahradil neaktivního kolegu Jiřího Sigla. Revizní komise na výroční schůzi 12. února 2020 doplnila chybějící revizní zprávy za rok 2017–2018.

V roce 2019 se uskutečnily čtyři členské schůze: 7. 2. – výroční, 11. 4., 12. 9. a 12. 12. s účastí 9, 3, 8 a 5 členů. Na schůzích se členové tradičně seznamovali s výsledky klubových i soukromých akcí, novou kastelologickou literaturou, obsahem odborných konferencí. Jiří Slavík průběžně informoval o stavu výzkumu pro Východočeskou gotiku. Tradiční náplní byla také příprava klubových výjezdů. Všechny schůze opět proběhly v archeologickém oddělení Muzea východních Čech v Hradci Králové, které se z důvodu rekonstrukce Gayerových kasáren přestěhovalo na Malé náměstí v Hradci Králové.

Další potěšující zprávou loňského roku je podstatný vzrůst počtu účastníků na poznávacích výjezdech pobočky. Na jarním výjezdu 13. 4. jsme navštívili Posázaví (hrady Ledec nad Sázavou včetně interiéru, Chřenovice s výstupem na věž, Melechov, Lacembok, tvrzíště Přemilovsko a polní opevnění u Soubře), cílem druhého výjezdu 12. 10. bylo Novopacko (tvrziště Mokřice a Stav, hrady Veliš, Železnice a Bradlec, místo tvrze a kostel v Železnici). Prvního výjezdu se zúčastnilo 9 členů a 3 rodinní příslušníci, druhého pak 7 členů a 6 rodinných příslušníků.

Z ostatních činností je opět třeba zmínit tradiční hojnou a aktivní účast zástupců pobočky na odborných konferencích Dějiny staveb 2019 a Svomík. Prestižní mezinárodní konference Castum bene se účastnila M. Cejlová. Kastelologické konference k počtu T. Durdíka na Křivokláte se aktivně zúčastnili M. Cejlová a Z. Fišera. Naposledy je třeba zmínit doktorandskou konferenci Tři staletí v srdci Evropy v Hradci Králové, na které vystoupil V. Barcal s referátem Reprezentace Trčků z Lípy. M. Cejlová přednášela na hradě Orlik u Humpolce o hradních kuchyních. Z publikační činnosti členů lze uvést především průvodce z nakladatelství Olympia Církevní opevnění v Čechách, na Moravě a ve Slezsku od Z. Fišery a článek J. Slavíka Bastiony v zahradách zámeckých sídel ve sborníku Na hradech a tvrzích k 75. narozeninám M. Plačka.

V loňském roce proběhlo bezesporu značné oživení činnosti pobočky díky novým i starším členům, zvýšila se i ochota informovat ostatní o nových poznatcích. A v tom chceme pokračovat.

předseda Jiří Slavík – jednatel Jan Čížek

Zpráva o hospodaření v roce 2019: Zůstatek k 1. 1. 2019 – 4278,50 Kč, příjmy: 2040,- (čl. příspěvky 1200 Kč, předplatné Hláska 840 Kč); výdaje: 628 Kč (občerstvení 574 Kč, kanc. potřeby 54 Kč). Zůstatek k 31. 12. 2019: 5690,50 Kč. Kvůli nemocem a nedorozumění se nepodařilo do konce roku vybrat členské příspěvky a předplatné Hlázky a převést je Radě, zaslání proběhlo po výroční členské schůzi 7. února 2020. *pokladník Jaroslav Černý*

Jarní výlet východočeské pobočky KASu. V sobotu 6. června se v náhradním termínu konal jarní výlet této pobočky na Mladoboleslavsko. Místem setkání bylo parkoviště před železniční stanicí Mladá Boleslav hlavní nádraží. Výletu se účastnilo šest členů KASu a šest rodinných příslušníků. Jako první a hlavní cíl výletu byl stojící hrad v Mladé Boleslavi. Pod vedením archeologa mladoboleslavského muzea Mgr. Filipa Krásného (který přijal můj návrh exkurze a znovu mu děkuji za tento zážitek) jsme nejprve navštívili jinak nepřístupné sklepní prostory hradu a potom prostor ochozu parkánu na hraně hradní skály. Jako druhou lokalitu lze počítat venkovní obhlídku někdejší johanitské komendy s bývalým kostelem sv. Víta ležící přímo pod hradem. Již v odpoledním čase jsme vystoupili na zříceninu hradu Michalovice se známou nakloněnou věží a potom následovala zřícenina hradu a zámku Zvřetice s hodnotným Infocentrem v údolí. Pro pokročilý čas jsme vynechali zříceninu hradu a pozdějšího zámku Zásadky a místo toho navštívili tvrzíště Kurovodic se překonaním bariery vzrostlých kopřiv. Posledním cílem byl původně renesanční zámek Svijany, někdy sídlo nešťastného hraběte Jáchyma Šlika, dnes sloužící jako archeologické muzeum. Celou akci jsme ukončili kratším posezením v blízké restauraci svijanského pivovaru. Asi nutno připomenout, že jsme vždy také unikli dešťovým přeháňkám. *Zdeněk Fišera*

Další informace od poboček

redakce do uzávěrky tohoto čísla neobdržela.

Kontakty na ostatní pobočky:

Pobočka Praha

Kontaktní adresa: KAS Pobočka Praha, PhDr. Helena Klímová, Tř. Milady Horákové 133, 166 21 Praha 6 – Dejvice, e-mail: Petr Valenta, geomess@volny.cz.

Pobočka Brno

Kontaktní adresa: Stanislav Pivoňka, Bořetická 4, 628 00 Brno, e-mail: st.piv@seznam.cz.; Ing. Pavel Švehla, Ondráčkova 3, 628 00 Brno-Líšeň, e-mail: svehla.pavel @volny.cz.;

Pobočka Zlín

Kontaktní adresa: KAS pobočka Zlín, MUDr. Jiří Hoza, Česká 4760, 760 05 Zlín. Tel. 737177346. E-mail: jihaz@post. cz. Int. stránky pobočky: <http://www.kaszlin.estranky.cz>.

Pobočka Humpolec

Kontaktní adresa: KAS, pobočka Humpolec, Hradská 818, 396 01 Humpolec, E-mail: kocmani.hu@seznam.cz, frantisek.kocman@mesto-humpolec.cz, tel: 777347511. Internetové stránky pobočky: <http://www.hrad-orlik.cz>.

**Uzávěrka dalšího čísla: 10. 09. 2020
(vyjde v první říjnové dekádě 2020)**

HLÁSKA, zpravodaj Klubu Augusta Sedláčka. ISSN 1212-4974.

Vychází čtvrtletně. Toto číslo vyšlo v 1. červencové dekádě 2020.

Šéfredaktor Mgr. Václav Chmelfr, Ph.D. (rozember@post.cz.), technický redaktor ing. Petr Mikota (pmikota@post.cz), redaktor pro internet Milan Novobilský (klub_augusta_sedlacka@centrum.cz).

Adresa redakce: Klub Augusta Sedláčka, K Fořtovně 202/23, 312 00 Plzeň.

Vydává Klub Augusta Sedláčka za přispění statutárního města Plzně.

Registrováno pod značkou OK UmP 23/1991. 350 výtisků.